
Vieno pabūklo istorija

Gražina Marija Martinaitienė

*Kultūros, filosofijos ir meno institutas,
Saltoniškių g. 58,
LT-2600 Vilnius*

Straipsnyje nagrinėjama Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystės sostinėje Vilniuje XVII a. liedintų karo pabūklų meninė vertė. Objektu pasirinkta įžymiojo to meto liejiko Jono Breutelto sukurta patranka. Analizuojama jos bendroji kompozicija, atskirų elementų ypatumai bei stilistika. Pateikiama pabūklo išlikimo ir išsaugojimo istorija.

Raktažodžiai: LKD artilerija, LDK meninis metalas, Vilniaus Karališkoji liejykla, Jonas Breuteltas, liejyba

Šis rašinys – 2001 metų „Menotyros“ publikacijos, skirtos įžymiajam XVII amžiaus Vilniaus karo pabūklų ir varpų liejikui Jonui Breutelto¹, tęsinys ar veikiau papildymas.

Tokio papildymo radimosi ir siūlymo skaitytojui motyvai bent keli. Plečiantis ir gilėjant Lietuvos istorinės praeities tyrimams, specialistų akiratyje vis dažniau ima atsiderėti ir tos jos sritys, kurios dėl įvairių priežasčių lig šiol būdavo arba visai aplenkiamos, arba jų buvimas bendro pobūdžio leidiniuose tik konstatuotas. Tarp tokių yra ir Lietuvos istorinės militarijos, kurių gilesni, išsamesni tyrimai sovietmečiu buvo sudėtingi vien dėl archyvų riboto prieinamumo. Jiems dabar atsivėrus ir atsiradus galimybei pamatyti bent kelių valstybių muziejuose atsidūrusią Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje pagamintą ar čia naudotą ginkluotę, pasidarė įmanoma (manychiau, kad ir būtina) surankioti visa, kas gali padėti atkurti bent apytikrą jos vaizdą. Dėl to prasminga skelbti, kas pavyksta surasti, sužinoti kad ir apie vieną dirbinį.

Betgi istorinis ginklas nėra vien ginties ar puolamasis įrankis, galintis dominti tikrai karybos, militarinės kultūros bei technikos tyrinėtojus. Tai ir meno kūrinys, priskirtinas taikomajai dekoratyvinei dailei, vadinasi – jos istoriko dėmesio bei tyrimo objektas. Deja, mūsų krašte dėl nelemtai susiklosčiusių aplinkybių šiuo, bet, ko gero, ir pirmuoju aspektu istorinė ginkluotė, tarp kitų jos rūšių ir artilerija, mažai tyrinėta. Tėra žinomos kai kurių meistrų, dirbusių žymiausiuose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės liejybos centruose (pirmučiausia Vilniuje bei Nesvyžiuje), pavardės. Tačiau kiek išliko, kur dabar yra ir kaip atrodo jų lieti karo pabūklai? Apie juos nežinoma tiek, kiek yra suregistravęs bene pirmasis LDK liejybos apžvalgininkas Michalas Brensztejnus savo lenkų kalba parašytoje apybraižoje². Tačiau tiek šioje, tiek ir mūsiškių įvairių sričių mokslininkų istorinėse studijose yra **tiktai konstatuota**, kad LDK lie-

dintos patrankos buvo **meniškos**³. Šio rašinio pradžioje paminėtoje „Menotyros“ publikacijoje buvo gerokai praplėstas ir patikslintas M. Brensztejno kažkada sudarytas pirmojo žymaus Vilniaus liejiko J. Breutelto sukurtų karo pabūklų sąrašas, tačiau ir joje beveik neužsiminta, kuo ir kaip pasireiškia šių liejinių meniškumas.

Apie lietuviškų artilerijos pabūklų menines ypatybes pagaliau pradėti kalbą gerą progą teikia viena Varšuvos *Muzeum Wojska Polskiego* ekspozicijoje esanti patranka, kurią galima laikyti gyvu įrodymu, koks išraiškingas ir estetiškas gali būti grėsmingasis liejinys⁴.

Varšuvinės patrankos etiketėje bei inventoriniuose dokumentuose pažymėta, jog tai – Lenkijos artilerijos (*Artyleria Polska*) pavyzdys. Tačiau teisėta ši pabūklą laikyti taip pat ir Lietuvos artilerijos pavyzdžiu, jos techninio bei meninio lygio įrodymu, nes buvo nuliedintas Vilniuje, o autorius – pirmasis tikrai vilnietis liejikas Jonas (Ioannes) Breuteltas, dirbęs čionykštėje Karališkojoje liejykloje, kuriai tikriausiai ir vadovavo. Lietuvoje jo sukurtų patrankų, atrodo, nebėra. Lenkijoje dar vienas meistro kūrinys yra Vavelio muziejaus rinkiniuose⁵.

Nei šio, nei kitų *Muzeum Wojska Polskiego* parke po atviru dangumi eksponuojamų pabūklų lafetų neišliko; tėra vamzdžiai, suguldyti ant tam tikrų pakylų artima natūraliai padėtimi (jų rikiuotėje yra dar keletas LDK liejyklų gaminių) (1 pav.). J. Breutelto tvarinys tai – nulietas iš špižiaus didžioji falkonetė, kitaip dar vadinama kolubrinis oktava. Sprendžiant pagal šios kategorijos pabūklų matmenų standartą, vamzdžio faktinis ilgis turėjo būti apie 30 kalibrų, t. y. 246 cm. Tačiau jis sužalotas, šiek tiek išlinkęs, praradęs dugninę rankeną ir žiočių apvadą, tad dabartinis jo ilgis tėra 218 cm. Žiočių kalibras – 82 mm. Autorius, liejimo data, kai kurie kiti duomenys nurodyti užrašuose. Renesansiniais ornamentais apkrautuotame ovale „pati patranka“ bylo-

ja: – „DIVINO AVXILIO ME / FECIT IOANNES / BREVTELT / LOTHARIN / GVSS. R M / FVSOR ANO / 1631“ („Dievo padedamas, mane padarė Jonas Breutelatas, lotaringietis, jo Karališkosios Didenybės liejikas, 1631 metais“) (2 pav.). Antrasis užrašas, išdėstytas apskritimu aplinkui herbą, laikytinas užsakovo ir savininko žyma: „SIGISMUNDVS . III . DEI . GRA . REX . POLO . MAG . DVX . LITHV . 1631“ („Zigmantas III, Dievo malone Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis. 1631“).

Estetiška ir asociatyvi pati patrankos (tiesią sakant, ir visų kitų tokios paskirties liejinių) vamzdžio forma. Šis ilgas, gan lieknas, nuosekliai siaurėjantis į priekį konusas pats savaime kelia dinamikos, jo vidumi lekiančio ir iš jo besiveržiančio sviedinio judėjimo asociacijas, kurias, jeigu būtų išlikęs, neabejotinai dar sustiprintų vamzdžio padėtį šovimo metu fiksuodavęs patrankos lafetatas. Tad nenusižengta anuomet visiems dirbiniams būdingai ir būtina taisyklei, kad gaminio forma turi atitikti ir atspindėti jo funkciją (šios taisyklės griežtai laikomasi ir moderniojoje ginklų gamyboje).

1. Istoriniai pabūklai Varšuvos *Muzeum Wojska Polskiego* parke. Pirmasis iš eilės – Vilniuje Jono Breutelto 1631 m. nulieta pabūklo vamzdis. G. M. Martinaitienės nuotrauka

2. Pabūklo autoriaus signatūra

Tačiau funkcinio požiūriu tikslingas, raiškias ir estetiškas pabūklo vamzdžių formas senaisiais laikais (iki pat XVIII a. pabaigos) beveik visuomet papildydavo ir įvairūs kiti komponentai. Tai neabejotinai buvo sąlygota anuomet buvusio visuotinio pomėgio (veikiausiai taisyklės) puošti, estetizuoti visus, net ir pačius kasdieniškausius buitines dirbinius. Juo labiau tokius brangius, svarbius netgi valstybinių požiūriu, be to, iš liejiko didelio meistriškumo reikalaujančius dirbinius, kaip artilerijos pabūklai. Bet, prieš apibūdinant varšuvinės patrankos papildomus komponentus, būtina paminėti kai kurias bendrasias artilerijos pabūklo puošybos ypatybes.

J. Breutelto darbo Vilniuje ankstyvuojau laikotarpiu (XVII a. trečiojo dešimtmečio pabaigoje – ketvirtajame dešimtmetyje), kai jis liedino čia aptariamą bei kitas savo patrankas, Europoje jau buvo galutinai susiformavę visi šios rūšies reikmenų dekorų tipai, schemas ir ornamentinių motyvų kompleksai, nuo XV a. iki pat XVIII a. pabaigos rodėsi ant beveik visų žemyno artilerijos pabūklo vamzdžių. Kokios jo normos egzistavo ir buvo privalomos ankstyvaisiais XIV–XV šimtmečiais, o Lietuvoje XV–XVI a., sunku spręsti dėl reliktų ir net aprašymų stokos. Iš kituose Europos kraštuose išlikusių pavienių pavyzdžių iliustracijų bei aprašymų aiškėja tik tai, kad ankstyviausi komponentai, panaudoti dekoratyviniams tikslams, buvo patrankų vamzdžius sustvirtinantys žiedai. Jų išdėstymą tam tikrose vamzdžio vietose diktuoja techniniai reikalavimai, tačiau pavidalą – estetiški siekiai. Iš pradžių turėję rumbelio arba plokščio lanko formą, šie utilitarūs elementai ilgainiui pradėti grupuoti po kelis, įvairinti profiliavimu ir virvelės faktūrą imituojančiais įstrižais grioveliais. Šalia žiedų vis dažniau imdavo atsirasti iš įvairių motyvų sukomponuotos ornamentų juostos, o nuo šio dekoru laisvuose plotuose – vis sudėtingesnės simbolinės kompozicijos, groteskinės kaukės bei gausūs rašmenys.

Ypatingą reikšmę pabūklo estetinei išraiškai teikdavo rankenos, arba ašos, esančios degiklio laukelyje ir vamzdžio storgalyje, vadinamojo „dugno“ centre. Degiklio rankenos formuotos ypač rūpestingai. Dažniausiai joms būdavo suteikiamas fantastinės būtybės pavidalas, sudarytas iš augalinių bei jūrų gyvūnų – delfino – formų. Dėl to šios rankenos, jei net turėdavo ir kitokio gyvio, pvz., vilko ar šuns, pavidalą, kasdienėje patrankininkų kalboje vadintos tiesiog delfinais. Dugninė aša paprastai būdavo traktuojama kaip bumbulas, turintis vynuogių kekės, artišoko spurgo, lapų puokštės formą. Nesvarbu, į ką būdavo panaši dugninė aša, ji vis tiek dažniausiai būdavo vadinama „keke“.

Sprendžiant iš europinių pavyzdžių nuotraukų bei teiginių literatūroje, artilerijos pabūklo puošyba plėtojosi dviem kryptimis. Pirmoji vadintina **racionaliąja**, nes šiuo atveju įvairiais puošmenimis pabrėžia-

mos pabūklo vamzdžio funkcinės dalys, o simboliškai ženklausiai bei užrašais identifikuojamas jo savininkas, neretai ir autorius. Antrąją kryptį, nesuradus tinkamesnio įvardijimo, tiktų pavadinti **iracionaliaja** arba gal geriau – **puošybine, dekoratyviaja**. Siekiant ypatingai, net perdėtai sureikšminti užsakovą, savininką ir savotiškai sustiprinti pabūklo grėsmingumą, galybės išpūdį, visas jo vamzdžio išorinis paviršius būdavo išmarginamas sudėtingiausiais ornamentiniais bei vaizdiniais motyvais, tarp kurių nestigo vėliavų, liepsnų, įvairių militarinių simbolių, šlovinančių tekstų. Visa tai beveik visai paslėpė vamzdžio formą; jis pasidarė panašesnis į reljefais puoštą stulpą, koloną, bet ne į svaidomąjį pabūklą.

Tokios žavinčios savo projektuotojų išmone, liejkų meistriškumu ir tuo pat metu stebinančios logikos stoka gausiai dekoruotos patrankos daugiausia būdavo kuriamos valdovų bei magnatų rezidencijoms puošti. Dramatiška, kad Lietuvoje ir Lenkijoje tokių puošybinių pabūklų daugiausia buvo kuriama (o gal jų tiesiog daugiau išliko) tuo metu, kai Respublika nebesulaikomai riedėjo link savo nepriklausomybės praradimo, o didžiūnai labiau rūpinosi savo išoriniu *splendeur*, bet ne valstybės gynyba...

Sprendžiant iš tų J. Breutelto liejinių, kuriuos teko matyti arba analizuoti aprašymus, galima tvirtai teigti, jog vilniškis liejikas buvo racionalios ir saikingos puošybos šalininkas. Lenkijoje esančių abiejų jo patrankų (beje, ir trejeto varpų Lietuvos bažnyčiose) visi pagrindinius komponentus papildantys puošmenys yra tektoniški ir funkciškai motyvuoti.

Gaila, kad galima aptarti ne viską, kas puošė J. Breutelto patranką. Kaip jau minėta, ji yra praradusi rankenas, visuomet turinčias didelę reikšmę pabūklo silueto išraiškai. Vilniškis liejikas, kaip rodo jo sukurti varpai, mėgo naudoti vis tuos pačius dekoruotus motyvus bei pavidalus, juos tik paįvairindamas viena kita detale, daugiau ar mažiau pakeičiančia bendrąją kompoziciją. Tad galbūt varšuvinė patranka turėjo tokias pat vamzdžio dugno ir degiklio dalies rankenas, kaip kad Krokuvos Vavelyje ekspozuojamasis J. Breutelto darbo pabūklas? Pastarojo dugninė rankena-bumbulas primena artišoko spurgą, o vamzdžio degiklio dalyje esančioms rankenoms suteiktas tupinčių liūtų pavidalas.

Tarp išlikusių ir svarbiausių varšuvinės patrankos puošmenų pirmučiausia minėtinas vamzdžio storgalio atkarpos (dar vadinamos ir „dugnine dalimi“) viename šone pavaizduotas herbinis skydas su Vazų heraldikos ženklais. Jį vainikuoja karališkoji karūna, supra mantija, rėmina apskritainė inskripcija (3 pav.). Šios herbinės kompozicijos, identifikuojančios pabūklo savininką – valdovą Zigmantą Vazą, o jo asmenyje ir visą tuometinę valstybę (ne tik LDK ir Lenkiją, bet ir Švediją, kurios heraldikos simbolis Pėdelis (Snopek) įkomponuotas centriniame didžiojo skydo laukelyje), reikšmingumas pabrėžtas ir plastinėmis

priemonėmis: didesniu nei kitų puošmenų reljefo aukščių, pabrėžtu šviesokaitos kontrastingumu, kurį sukuria aštrokai sumodeliuotos formos. Herbinės kompozicijos apačioje, t. y. arčiau vamzdžio dugno esantis ovalus renesansinis rėmelis ir jame esantis užrašas, įamžinantis pabūklo autorių, jau daug smulkesnis, atliktas kur kas žemesniu ir „minkštesniu“ reljefu.

Turbūt ryškiausiai šio vilniškio liejiko, o per jį ir aptariamojo pabūklo dekoruotą sąsają su prancūzų dekoratyvuoju menu rodo renesansinių ornamentų juostos (4 pav.), įkomponuotos greta vamzdį sutvirtinančių žiedų, kuriuos jos papildo ir pabrėžia. Juostos sukomponuotos iš augalinių bei abstrakčių motyvų, kurių piešinys ir formų traktavimas pasižymi prancūzų dekoratyviniam menui itin būdinga, tarp kitų jį ryškiai išskiriančia elegancija ir grakštumu.

Visi motyvai turi savo autonomines vietas ir pakankamą foną, kad būtų aiškiai matomi ir ryškūs. Jų matmenys, reljefo aukštis taip pat apgalvoti ir tikslingi: didesnės, aukštesniu reljefu atliktos kompozicijos yra ant patrankos vamzdžio storgalio, mažesnės, žemesnės – link laibojo. Ne vien informacinę, bet ir dekoratyvinę vertę turi ir inskripcijų šriftai (5–6 pav.).

3. Abiejų Tautų Respublikos valdovo Zigmanto Vazos herbo sumažinta kopija

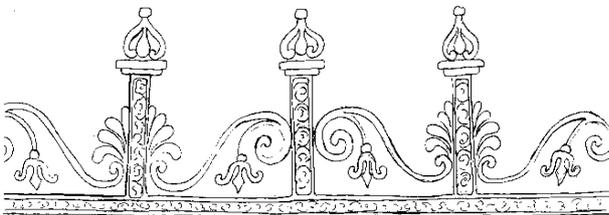

4. Pabūklo vamzdžio centrinio žiedo puošmenos

Sunku pasakyti, kas buvo aptariamojo pabūklo puošmenų bei užrašų projektuotojas. Europos liejyklose šalia metalo meistro paprastai būdavo ir piešėjas bei skulptorius (neretai viename asmenyje), kuris kurdavo liejinių dekoru projektus ir gamino jų negatyvus. Yra žinių, kad tokių dailininkų būta ir Vilniaus liejykloje. Kita vertus, galėjo būti naudojami ir Europoje nuo XVI a. plitusiai grafikiniais šablonais, vadinamaisiais *Ornamentbucher*. Kaip bebūtų, mūsų aptariamosios patrankos estetiško vertingumo sukūrimo nuopelną tenka priskirti J. Breutelui. Tarkime, kad kažkas kitas projektavo pabūklo bendrąjį vaizdą, pats nupiešė ar parinko iš šablonų puošmenas, bet ir liejikas turėjo būti nemenkas meistras, jei sugebėjo visa tai tiksliai ir išraiškingai atlikti iš tokios sunkios ir įnoringos medžiagos, kočia yra metalas.

Pabūklo grožis buvo viena priežasčių, dėl kurios jis, nors sužalotas, pasiekė mūsų dienas. Čia jau laikas papasakoti jo išlikimo istoriją, kuri turėtų būti pamokoma tiems, kurie lengva ranka numoja, nesyk netgi pasmerkia žūčiai dailės ir apskritai kultūros vertybes.

Nors ant vamzdžio pavaizduotu herbu ir inskripcija sureikšmintas Abiejų Tautų Respublikos valdovas Zigmantas Vaza, bet šio, kaip ir kelių kitų pabūklų, pirmasis turėtojas buvo kunigaikštis Višniowekis, kuris užsakęs juos savo Zabiežo pilies, stovėjusios prie Jasioldos upės, gynybai⁶. Anuomet LDK teritorijoje, Pirkovičių vietovėje (dabar – Gudija), buvo

5. Vamzdžio dugną juosiantis ornamentas

6. Rozetė, puošianti pabūklo storgalio dugną. Centre – nulaužtos dugninės rankenos pėdsakai

si Zabiežo pilis, pasak vėlesniojo vietovės savininko Visloucho proanūkio Pranciškaus⁷, 1706 m. karo su Švedija metu „išlėkė į orą“ (susprogdinta?). Visi ar kai kurie pabūklai atsidūrė Jasioldos dugne. Išbuvo ten niekam nežinomi beveik du šimtmečius, kol juos visai atsitiktinai 1900 m. aptiko vietos žvejai, kurie iš baimės ar neišmanymo pranešė apie radinį okupacinės Rusijos valdžios pareigūnams. Šie vamzdžius išgraibė, konfiskavo ir nugabeno geležinkelio stotį, kad paskui nusiųstų į lydymo krosnis ar geriausiu atveju – į Peterburgo Artilerijos muziejų, į kurį buvo suvežta daug Respublikos militarijų⁸. Zabiežo pilies pabūklus, sumestus stotyje ir dar aplipusius Jasioldos dumbliu bei maurais, sakėsi matęs tada tebuves paaugliu Pranciškus Vislouchas, kuriam tas reginys padarė slegiantį ir neišdildomą įspūdį.

Tačiau J. Breutelto liejinio tarp šių pabūklų nebuvo. Jis, ištrauktas iš Jasioldos, pasiliko Pirkovičių dvare. Pranciškaus Visloucho įsitikinimu, tai dvaro tarnautojo žydo Šliomos Sidrero nuopelnas. Ar Sidrerui pagailo gražaus liejinio, ar jis žinojo, kaip Vislouchų šeima brangina visa, kas yra susiję su jų tauta ir buvusią nepriklausoma valstybe, bet jis, pasinaudodamas savo ryšiais bei įtaka Chomsko žydams žvejams, įkalbėjo juos išvogti ir paslėpti patranką, nors už tai grėsi nemaža bausmė ir gal net trėmimas į Sibirą. Ne vienerius metus pabūklas išgulėjo užbertas darbiniais arkliams skirtomis avižomis, kurias šerikams išdavinėjo tik patsai dvaro šeimininkas, jo sūnūs arba minėtasis Šlioma Sidrerai.

Kilo Pirmasis pasaulinis karas ir besitraukiantys Rusijos armijos daliniai ėmė deginti visa, kas pakliuvo, kad juos stumiantiems vokiečiams atitektų plyna vieta. 1915 m. tiesioginis pavojus ėmė grėsti Pirkovičiams, kurie atsidūrė kaip tik rusų traukimosi Pinsko kryptimi zonoje. Ištuštėjusioje dvaro sodyboje pasiliko tik pats savininkas ir paaugliai jo sūnūs; daugelis aplinkinių gyventojų buvo evakuoti Rusijos gilumon. Dvarą užplūdus besitraukiantiems rusų kareiviams, pirmoji mintis, kuri šmėstelėjo vienam Visloucho sūnų, buvo – patranka! Pabūklas tebegulėjo po avižomis, iš kurių jį būtinai reikėjo ištraukti ir paslėpti kitur. Darbo imtasi baigiantis nakčiai ir vos tik pradėjus švisti, kai rusai tebemiegojo. Trys nedideli berniukai ir jų tėvas parke po liepomis iškasė griovį, į kurį paguldė vamzdį, vargais negalais atridentą apvaliais rastais, ir užpylė jį žeme.

Po kelių dienų daug dvaro pastatų buvo sudeginta. Patalpa, kur buvo laikomos avižos, išliko, bet joje nauji atėjūnai, šiuokart jau vokiečiai, ketino įrengti būstą savo kareiviams. Nedaug tetruko, kad patranka būtų pakliuvusi jiems.

Rusų-vokiečių frontui keleriems metams sustingus ties Pinsku, Pirkovičiuose išsikūrė vokiečių štabas. Jam vadovavo senyvas majoras Brunzas, labai griežtas ir reiklus kareiva. Nežinia kodėl, bet majoras gana draugiškai elgėsi su Vislouchų šeima, ypač

su berniukais, nors buvo aišku, kad jis, kaip tikras vokietis, niekam, juo labiau sau, neleis pažeisti nustatytos tvarkos ir įsakymų. Todėl Vislouchai elgėsi atsargiai ir stengėsi būti itin pagarbūs senajam kariui. Nelauktai kelerius metus trukusiems geriams jų tarpusavio santykiams, taip pat ir ramiai po žemėmis gulėjusiai J. Breutelto patrankai iškilo rimtas pavojus: tūlas ukrainietis pranešė majorui apie Vislouchų nežinia kur slepiamą ginklą. Gintis nebebuvo prasmės; sodybos savininkui teko papasakoti Brunsoi pabūklo istoriją, parodyti vietą, kur jis buvo užkastas, prašant neatimti tokios brangios jų giminei relikvijos. Kaip vėliau rašė savo prisiminimuose Pranciškus Vislouchas: „Ar majoras patikėjo, jog tai ne šiuolaikinė patranka, ar suvokė jos ypatingą reikšmę mūsų šeimai, bet atkasti neliepė. Pasakė tėvui, kad gaila tokią relikviją atiduoti sulydyti, ir tik paprašė, kad ir jo, Brunso, pavardė būtų įrašyta į patrankos istoriją“⁹.

Varšuvoje J. Breutelto liejinys atsidūrė, kaip rašoma jo inventorinėje kortelėje¹⁰, 1920 m. rugpiūčio 4 d. kaip Antano Visloucho dovana Lenkijos Karo muziejui.

Be visų kitų įmanomų ir galimų šio pabūklo-dailės kūrinio reikšmių, derėtų priskirti ir simbolinę bei didaktinę. Simbolinę – nes jis geriau nei kas kitas kelia buvusios valstybės ir jos dramatiško likimo asociacijas. Didaktinę – nes visa šio tarytum proziško, tarytum neberekalingo seno liejinio gelbėjimo istorija ir pagarba jam, kurią parodė kelių anuomet netgi svetimų viena kitai tautų atstovai, galėtų būti geru pavyzdžiu mums, labiausiai sugebantiems atmesti ir atsisakyti, užuot gelbėjus ir susigražinus.

Gauta 2002 06 05

Nuorodos

- ¹ G. M. Martinaitienė, „Ioannes Breutelt nobis fecit...“, *Menotyra*, 2001, Nr. 2(23), p. 62–70.
- ² M. Brensztejn, *Zarys dziejow ludwisarstwa w b. W. Księstwie Litewskiem*, Wilno, 1924.
- ³ T. Adomonis, K. Čerbulėnas, *Lietuvos TSR dailės ir architektūros istorija*, t. 1, Vilnius, 1987, p. 172.
I. Jučienė, *Vilniaus artilerijos bastionas*, Vilnius, 1990, p. 72.
J. Jurginis, V. Merkys, A. Tautavičius, *Vilniaus miesto istorija*, Vilnius, 1968, p. 98.
- ⁴ Reikia nuoširdžiai padėkoti Varšuvos *Muzeum Wojska Polskiego* darbuotojams, visų pirma fondo saugotojui p. Pawelui Żurkowskiui, kurie sudarė galimybę J. Breutelto sukurtą ir kitas patrankas tirti, fotografuoti, kopijuoti ornamentus ir susipažinti su lietuviškus pabūklus liečiančiais dokumentais. Visa tai papildė įvairių kitų muziejų bei archyvų fonduose straipsnio autorės susirankiotus duomenis apie LDK militarijas.

⁵ Apie ją: M. Grodzicka, *Zabytkowe działa spiżowe w zbiorach polskich, Studia i materiały do Historii wojskowości*, tom VI, część 2, Warszawa, 1960, s. 386.

M. Grodzicka, *Armata Władysława IV na zamku Wawelskim, Arsenal*, Krakow, 1958, Nr. 2, s. 38.

⁶ *MWP*, dział artylerii, k. inw. Nr. 25054.

⁷ F. Wyslouch, *Armata, Tydzień Polski*, Londyn, 1970, wrzesień 12, s. 1.

⁸ J. Jodkowski, *Armata polskie znajdujące się w Artyleryjskim muzeum w Petersburgu, Pamiątki polskie na obczyźnie*, Warszawa, 1907, zeszyt 5, s. 57–58, 73–76.

⁹ F. Wyslouch, ten pat.

¹⁰ K. inw. Nr. 25054.

Grażina Marija Martinaitienė

THE STORY OF ONE CANNON

S u m m a r y

In the course of widening and deepening studies into Lithuanian historical art, scientists more and more often address the areas that previously have been ignored for various reasons. One of such areas is Lithuanian armament, the research of which was hardly possible during the Soviet times, *inter alia*, due to the limited access to foreign archives and library repositories. Now, when these become accessible, it is possible to recapture, at least roughly, the picture of Lithuanian historic armament not only from the technological, but also from the artistic point of view.

The article of G. M. Martinaitienė deals with the artistic features of one cannon and the complicated, illustrative story of its survival and salvage. The cannon, attributable to the category of the big falconets, is now exhibited in the park of *Muzeum Wojska Polskiego* in Warsaw, though it was founded in 1631 in Vilnius, and its author Jonas Breutelt was the first truly Vilniusite founder, who worked in the local royal Foundry for several decades. J. Breutelt founded the cannon on the order of Duke Višniowiecki for the Zabierz Castle of the former Grand Duchy of Lithuania (now Belarus). The castle was blasted during the war with Sweden, and the work of J. Breutelt, together with another cannon, lay in the Jasiolda River. It was fished out only in the beginning of the 20th century, and the story how it got into the museum is rather intricate.

As a piece of art, the work of the Vilniusite master first of all attracts one's attention for its expressive form, perfectly matching and revealing the purpose of the weapon. Nevertheless, its stylish Renaissance ornamentations decorating some parts of the tube deserve special attention. A complex heraldic composition (National Emblem with the heraldic signs of Lithuania, Poland and Vaza house), cartouche with a signature of the author and the inscriptions on both components play not only an informative, but also a decorative role. The plastic characteristics of all these parts are analysed.

The arguments of the article are illustrated by the impresses of the décor of the work by J. Breutelt.